

علوم عقلی و تجربی

در عالم اسلام

شرکت چاپ و نشر بین الملل
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۸۴

Al-Faruqi, Ismail Raji.

فاروقی، اسماعیل راجی، ۱۹۲۱ م

علوم عقلی و تجربی در عالم اسلام / تألیف اسماعیل راجی فاروقی، لوئیس لمیاء فاروقی: [مترجم] محمد فیروز کوهی، روح الله نصراللهی؛ بازنویسی غلامحسین انصاری. - تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۳. ۱۷۶ ص.

ISBN 964 - 304 - 189 - 1

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب حاضر ترجمه بخشی از کتاب **The Cultural atlas of Islam** نوشته اسماعیل راجی فاروقی و لوئیس لمیاء فاروقی می باشد. واژه نامه.

کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. اسلام و علوم. ۲. کلام. ۳. فلسفه اسلامی. ۴. تصوف. ۵. دانشمندان اسلامی - سرگذشتنامه. الف. فاروقی، لوئیس لمیاء، ۱۹۲۶ م.

Alfaruqi, Lois Lamya. ب. انصاری، غلامحسین، ۱۳۲۷ - "ویراستار. ج.

فیروز کوهی، محمد، ۱۳۵۲ - "مترجم. د. نصراللهی، روح الله، مترجم. ه. مؤسسه انتشارات امیرکبیر، شرکت چاپ و نشر بین الملل.

ج. عنوان: **The International Institute of Islamic thought**

۲۹۷ / ۴۸۵

BP ۲۲۹/۲/ ۴۸۵

۱۳۸۳

۸۲-۳۴۷۰۱ م

کتابخانه ملی ایران

علوم عقلی و تجربی

در عالم اسلام

تألیف

اسماعیل راجی فاروقی و لوئیس لمیاء فاروقی

ترجمه

محمد فیروز کوهی و روح الله نصراللهی

بازنویسی و ویرایش

غلامحسین انصاری و غلامرضا بیات

ناشر

شرکت چاپ و نشر بین الملل وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

با همکاری مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی

نوبت چاپ ..... اول - تابستان ۱۳۸۴

چاپ و صحافی ..... چاپخانه سپهر

شمارگان ..... ۳۰۰۰ نسخه

قیمت ..... ۱۳۰۰۰ ریال

ISBN 964 - 304 - 189 - 1

شابک: ۱-۱۸۹-۳۰۴-۹۶۴

حق چاپ محفوظ است

Mail: intlpub@amtr-kabir.com

www.intlpub.com

المعهد العالمی للفکر الاسلامی (مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی) - تهران - ص. پ ۱۵۸۱۵-۳۶۵۱

فهرست مطالب

فصل اول حقوق

۹	نیاز به حقوق
۱۰	هدف از آفرینش انسان
۱۱	شرط اول
۱۳	شرط دوم
۱۳	شرط سوم
۱۴	شرط چهارم
۱۵	شرط پنجم
۱۷	ابداع علم اصول فقه
۱۹	شریعت و عدالت
۲۰	شریعت اسلامی و غیرمسلمانان
۲۱	اهمیت عدالت از نظر اسلام
۲۳	شریعت و خردگرایی
۲۴	شریعت و تأکید بر دنیا
۲۵	شریعت و مساوات همگانی
۲۷	منع تجاوز
۲۷	شریعت و جامعه
۲۹	شریعت و احسان
۳۰	جامعیت شریعت
۳۲	قانون در تاریخ
۳۲	تکوین
۳۶	شکوفایی
۴۵	علمای شافعی
۴۵	علمای مالکی
۴۵	علمای حنبلی
۴۶	علمای حنفی
۴۶	علمای معتزلی

فصل دوم کلام

۴۹	پیدایش کلام

۵۴..... نخستین مکتبهای کلامی

۵۴..... قدریه

۵۵..... جهیزیه

۵۶..... صفاتیه

۵۷..... خوارج

۶۰..... معتزله

۶۸..... شکوفایی مکتب اشعری

۷۱..... وجود و یگانگی خدا

۷۲..... الگوی الهی نه ضرورت علی

۷۳..... عقل و وحی

فصل سوم تصوف (عرفان)

۷۷..... سرچشمه‌های تصوف

۸۲..... جریان تصوف

۸۲..... سرچشمه‌ها

۸۳..... دوره شکوفایی

۸۳..... دوره تسلط

۸۳..... دوره انحطاط

۸۴..... اصلاح

۸۵..... رشد و گسترش

۸۵..... نظام برادری

۸۸..... آیینها

۹۰..... میراث ادبی تصوف

۹۱..... تفکر نظری

۹۱..... غزالی

۹۸..... ابن عربی

۱۰۰..... دوره انحطاط

۱۰۰..... کشف

۱۰۱..... کرامات

۱۰۱..... تعبد

۱۰۲..... توکل

۱۰۴..... قسمت

۱۰۳..... فنا و عدم

۱۰۳..... طاعت

فصل چهارم اسلام و فلسفه هلنی

۱۰۵..... نهضت ترجمه

۱۰۶	کندی
۱۰۷	اخوان الصفا
۱۱۳	فارابی
۱۱۵	ابن سینا
۱۱۷	ابن رشد
۱۱۹	ابن خلدون
۱۲۳	علوم اجتماعی جدید نزد ابن خلدون
	فصل پنجم علوم طبیعی
۱۲۷	رابطه اسلام با علوم طبیعی
۱۲۷	طبیعت چیست؟
۱۲۸	نامقدس بودن طبیعت
۱۳۱	مخلوقیت
۱۳۲	نظاممندی
۱۳۳	غایتمندی
۱۳۴	اطاعت
۱۳۶	چگونگی شناخت طبیعت
۱۳۶	ضرورت شناخت طبیعی
۱۳۸	امکان شناخت طبیعت
۱۳۹	رابطه اسلام با علوم طبیعی
۱۴۵	گرایش به شناخت طبیعت
۱۴۸	اسلام و روش علمی
۱۵۰	چگونگی استفاده از طبیعت
۱۵۲	دستاوردهای مسلمانان در تاریخ
۱۵۳	پزشکی و سلامت عمومی
۱۶۰	ابوبکر محمد بن زکریای رازی
۱۶۱	ابوعلی حسین بن سینا
۱۶۲	خلف بن عباسی هراوی
۱۶۲	ابو ولید محمد بن رشد
۱۶۲	داروشناسی و شیمی
۱۶۴	جابر بن حیان کوفی
۱۶۵	عزالدین جلدکی
۱۶۶	فیزیک
۱۶۸	ریاضیات و ستاره‌شناسی
۱۷۲	جغرافیا

مقدمه باز نویسنده:

به نام آفریدگار خرد و زیبایی

دربارهٔ آیین اسلام سخنان فراوانی گفته شده و کتابهای گوناگونی نگارش یافته است. هریک از عالمان و اندیشمندان علاقه‌مند به این کیش آسمانی، به فراخور حال خویش در این گسترهٔ وسیع به پویش درآمده و بخش یا بخشهایی از آن را تعریف و تبیین کرده‌اند.

برخی از منظر فلسفی و کلامی به تفسیر و توضیح جهان‌بینی و اصول عقاید روی آورده، برخی دیگر با مقایسه و مقارنهٔ مقررات اسلامی با قوانین وضعی بشری، کارایی و سرامدی آن مقررات را با دلیل و برهان اثبات کرده‌اند.

روزگار ما روزگار تحقیق و بررسی افکار و اندیشه‌هاست؛ به همین لحاظ میانی عقیدتی و احکام فردی و اجتماعی همهٔ ادیان و مکاتب زیر ذره‌بین تحقیق قرار گرفته، هیچ‌یک از زوایای آنها در ابهام و تاریکی باقی نمی‌ماند. اسلام نیز در معرض کاوشهای کارشناسی دقیق و تجزیه و تحلیل همه‌جانبه بوده، حتی تأثیر آن بر تمدن و پیشرفت مادی و معنوی جوامع بشری از نگاه تیزبین اندیشمندان جهان پنهان نمانده است.

اسلام آیین زندگی است و هدفش رفاه و پیشرفت علمی و اخلاقی انسان و خوشبختی او در دنیا و آخرت است.

اصول و مبانی و برنامه‌های لازم جهت نیل به این هدف والا در متن این مکتب الهی پیش‌بینی شده و هیچ‌یک از ابعاد یک حیات شرافتمندانه

و معقول انسانی، از نگاه شارع آن مخفی نبوده است.

دانش و دانشوری، کار و تلاش، مساوات همگان در حقوق اجتماعی و در برابر قانون، آزادی، برادری، یکدلی و هماهنگی، آراستگی به فضایل و پیراستگی از همه کژیهای اخلاقی و رفتاری، اموری هستند که از دیدگاه ادیان آسمانی و مکتبهای اجتماعی، پایه‌های ترقی و پیشرفت همه جانبه اجتماعات انسانی به‌شمار می‌آیند و آیین حیات‌بخش اسلام جز مجموعه‌ای نظاممند از همین ارزشها نیست.

شرح و تفسیر این مبانی ارزشی و اخلاقی، هدف این مقدمه کوتاه نیست؛ زیرا هرکس که اندک آشنایی با دین مبین اسلام داشته باشد به تأکید همه‌جانبه آن بر این اصول ارزشمند بخوبی واقف است؛ به گونه‌ای که حتی بسیاری از شخصیتها و نویسندگان غیرمسلمان به هنگام بررسی اسلام چاره‌ای جز اعتراف به این واقعیت نداشته‌اند.

ذیلاً سخن دو تن از مشاهیر غیرمسلمان را در این باره ذکر کرده، به بحث در این زمینه، پایان می‌دهیم:

جواهر لعل نهرو نخست‌وزیر پیشین هند می‌گوید: «مذهبی که او [محمد(ص)] مردم را بدان می‌خواند به خاطر سادگی و صراحتش و به‌خاطر رنگ دموکراسی و برابری که با خود داشت، توده‌های مردم را در کشورهای همسایه جلب می‌کرد؛ زیرا آنها روزگاری دراز تحت تسلط قدرت مطلقه پادشاهان مستبد و روحانیان و پیشوایان مذهبی مستبد، به سر می‌بردند.»^۱

ناپلئون بناپارت سردار و امپراتور مقتدر فرانسه در دو دهه اول قرن نوزدهم، پس از لشکرکشی به مصر و ناکامی در تصرف و استیلا بر آن، روزی وارد کتابخانه شد و دستور داد کتابی برایش بیاورند. مترجم قرآن را آورد و آیه «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ» را برای

وی ترجمه کرد. ناپلئون آن شب در این اندیشه بود و خواب راحتی نداشت. فردا و پس فردا نیز به کتابخانه رفت و فرمان داد تا آیه‌هایی از قرآن را برایش ترجمه کنند. روز سوم این دو جمله تاریخی را به زبان آورد و گفت: اگر مسلمانان به دستورهای جامع این کتاب عمل کنند، روی ذلت و خواری را نخواهند دید؛ مگر اینکه ما میان آنان و قرآن جدایی بیفکنیم.^۱

کتابی که فراروی خویش دارید، و این بنده توفیق بازنگری برخی از بخشها و اضافه کردن توضیحاتی در پاورقی را داشته‌ام، تلاشی است برای ارائه سابقه درخشان تمدن اسلام و تأثیر آن بر فرهنگ و تمدن بشری، و شرح زندگی و آثار جمعی از فیلسوفان و عالمان نامدار این مکتب آسمانی.

نویسندگان محترم، که سعیش مشکور باد، مسائل را بنا به دیدگاه خود بررسی کرده، و انصافاً در بسیاری از موارد توفیق فراوانی حاصل کرده است؛ اما در بعضی از مسائل نگرش ایشان با دیدگاههای شیعی تفاوتی دارد که موارد افتراق را در پاورقی، با رعایت اختصار یادآوری کرده‌ایم.

مؤلف ارجمند در فصل اول، ضمن بررسی سیر تاریخی فقه و اصول در مذاهب چهارگانه اهل سنت، از فقه پویای شیعه و دانشمندان اصولی مکتب تسبیح ذکری به میان نیاورده، در فصل دوم در بررسی علم کلام، نظریات دو گروه معتزله و اشاعره و برخی گروههای منقرض شده را شرح داده، اما به افکار و اندیشه‌های اهل بیت، علیهم السلام، و دانشمندان شیعه عنایتی نداشته است.

در فصل چهارم هنگام بحث درباره فلسفه یونان تحلیل زیبا و واقع‌بینانه‌ای از زندگی و شخصیت ابن‌خلدون به دست داده که راز آرای

عجیب و گاهی خلاف اسلام وی را آشکار می سازد.

در فصل پنجم نظر اسلام را درباره طبیعت و کاوشهای علمی منعکس ساخته، سیر تحول شاخه های گوناگون دانش تجربی را در میان مسلمانان به نگارش درآورده است.

یکی دیگر از فصلهای مختصر، دقیق و سودمند این کتاب درباره تصوف و چگونگی پیدایش و تبعات آن در جامعه اسلامی است، که بیشتر توضیحات این حقیر ذیل بعضی از صفحات این بخش، که با حروف «ب» مشخص شده، از باب روشتر شدن مطالب است.

خدایا ما را با علم و دانش توانگر ساز، با بردباری زینت بخش، با پارسایی گرامی دار، و با عافیت جمال و زیبایی ده.

۱۳۸۲/۱۰/۱۵ ملایر - غلامحسین انصاری